

HOẠT ĐỘNG CÔNG TÁC XÃ HỘI ĐỐI VỚI TRẺ EM BỊ MUA BÁN TỪ THỰC TIỄN NGÔI NHÀ BÌNH YÊN VÀ TỔ CHỨC TRẺ EM RỒNG XANH

ĐỖ THỊ THU PHƯƠNG*

Tóm tắt: Bài viết phân tích các nội dung chính liên quan đến hoạt động công tác xã hội (CTXH) đối với trẻ em bị mua bán tại Hà Nội, bao gồm: Đặc điểm và những khó khăn của trẻ em bị mua bán tại các cơ sở; hoạt động CTXH đối với trẻ em bị mua bán; những kết quả đạt được và hạn chế của hoạt động CTXH đối với trẻ em bị mua bán. Từ những phát hiện đó bài viết đưa ra những giải pháp nhằm góp phần nâng cao chất lượng hoạt động CTXH đối với trẻ em bị mua bán.

Từ khóa: Hoạt động công tác xã hội; trẻ em bị mua bán; cơ sở trợ giúp xã hội.

Abstract: The paper analyses contents related to social work with trafficked children in Hanoi, including the characteristics and difficulties of trafficked children at social work facilities; social work activities for trafficked children; achievements and limitations of social work with trafficked children. From these findings, the article suggests solutions contributing to the quality improvement of social work with trafficked children.

Keywords: social work; trafficked children; social work facilities.

1. Đặt vấn đề

Trẻ em bị mua bán (TEBMB) trở về là một trong 14 nhóm trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt cần được hỗ trợ để hòa nhập xã hội. Với những đặc điểm riêng về thể chất, tâm lý và các mối quan hệ, trẻ em bị mua bán đang gặp rất nhiều khó khăn trong sinh hoạt, học tập và phát triển bản thân. Được sự quan tâm của Đảng và Nhà nước, rất nhiều chính sách hỗ trợ cho nạn nhân bị mua bán đã được ban hành như thành lập các mô hình Trung tâm Tiếp nhận, mô hình Nhóm tự lực... Các mô hình này đều là những hình thức hỗ trợ hiệu quả và phù hợp với nạn nhân.

Bài viết dựa trên kết quả nghiên cứu đề tài “Mô hình công tác xã hội đối với trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt” (Nghiên cứu tại một số trung tâm nuôi dưỡng, chăm sóc, giáo dục trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt tại Hà Nội) năm 2019, trong đó khảo sát 8 cơ sở tại Hà Nội. Nghiên cứu được thực hiện chủ yếu bằng phương pháp tổng quan tài liệu, phỏng vấn sâu và thảo luận nhóm, trong đó tiến hành 32 phỏng vấn sâu đối với lãnh đạo, cán bộ và trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt tại các cơ sở; 03 thảo luận nhóm đối với lãnh đạo và cán bộ các cơ sở. Trong phạm vi của bài viết, tác giả đề cập đến các hoạt động CTXH với trẻ em bị mua bán trở về tại Tổ chức Trẻ em Rồng Xanh và Ngôi nhà Bình Yên. Bài viết đưa ra các nội dung liên quan đến: 1) Đặc

* Học viện Phụ nữ Việt Nam

điểm và những khó khăn của trẻ em bị mua bán tại các cơ sở; 2) Hoạt động CTXH đối với trẻ em bị mua bán; 3) Những kết quả đạt được và hạn chế của hoạt động CTXH đối với trẻ em bị mua bán. Từ những phát hiện đó bài viết đề xuất những giải pháp nhằm góp phần nâng cao chất lượng hoạt động CTXH đối với trẻ em bị mua bán.

Trong phạm vi bài viết này, đối tượng được khảo sát từ 13 đến 25 tuổi và từng là TEBMB khi đang ở độ tuổi trẻ em (dưới 16 tuổi) theo Luật trẻ em năm 2016.

2. Nội dung

2.1. Đặc điểm và những khó khăn của trẻ em bị mua bán tại Tổ chức Trẻ em Rộng Xanh và Ngôi nhà Bình Yên.

2.1.1. Đặc điểm của trẻ em bị mua bán trở về tại các cơ sở khảo sát

Ngôi nhà Bình Yên và Tổ chức Trẻ em Rộng Xanh là hai cơ sở tại Hà Nội, có chức năng hỗ trợ khẩn cấp và hỗ trợ dài hạn cho nạn nhân bị mua bán trở về. TEBMB trở về tại các cơ sở nuôi dưỡng có những đặc điểm riêng so với các nhóm trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt khác. Hầu hết các TEBMB trở về tại Tổ chức Trẻ em Rộng Xanh nằm trong nhóm tuổi từ 13 đến 25 tuổi, độ tuổi trung bình là 17 tuổi, các em đều là TEBMB với mục đích làm vợ hoặc liên quan đến bóc lột tình dục, dè thuê nên khi được giải cứu trở về các em có sức khỏe yếu, tâm lý không ổn định, các mối quan hệ của trẻ hạn chế. Riêng đối với Ngôi nhà Bình Yên thì TEBMB trở về chủ yếu là trẻ ở độ tuổi 15, 16 tuổi do bị lừa bán sang Trung Quốc, đều là trẻ em nữ.

TEBMB được đưa vào các cơ sở có sức khỏe yếu do quá trình bị mua bán phải làm việc vất vả, bị bóc lột, xâm hại và bị bỏ đói. Các em thường mắc các bệnh như viêm nhiễm phụ khoa, đau bụng, đau đầu, các bệnh lây nhiễm qua đường tình dục: *“Khi sang Trung Quốc tôi đã bị đưa vào một nhà cao tầng và ép quan hệ tình dục với một người đàn ông. Tôi bị giam giữ và dọa sẽ lấy đi đôi mắt hoặc một bộ phận nào đó trên cơ thể”* (Nữ, 15 tuổi, TEBMB tại Ngôi nhà Bình Yên); *“Trẻ bị mua bán sang nước ngoài chủ yếu là làm vợ, sinh đẻ. Trong thời gian bị mua bán trẻ có thể bị bạo lực, bị xâm hại và có khi bị bỏ đói nhiều ngày, vì vậy sau khi trở về thường mắc một số bệnh như viêm nhiễm phụ khoa, đau đầu, đau bụng.”* (Nữ, 40 tuổi, Nhân viên CTXH, Tổ chức Trẻ em Rộng Xanh).

Về mặt tâm lý, các em có xu hướng ngại giao tiếp, không có sự tin tưởng với người khác, xấu hổ, mặc cảm, lo lắng và sợ hãi khi phải nghĩ đến những chuyện đã xảy ra. Bên cạnh đó, một số em khi mới trở về rơi vào khủng hoảng tâm lý, trầm cảm trong một thời gian ngắn. Có nhiều trẻ do bị mua bán từ khi còn nhỏ nên các em gặp khó khăn trong giao tiếp, khó sử dụng tiếng Việt và không biết cách chia sẻ cảm xúc của mình: *“Trẻ không xác định được giá trị của bản thân, thiếu tự tin, thiếu kỹ năng sống. Đặc biệt là em vẫn đang trong tuổi nhỏ phải bỏ học, vùng sâu vùng xa không biết tiếng Kinh. Mối quan hệ của trẻ hạn hẹp, thiếu hiểu biết, chưa có nhìn nhận về cuộc sống”* (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên); *“Trẻ bị mua bán thường xuyên có những biểu hiện khác với trẻ bình thường như ít nói, hoặc không nói gì, lo lắng, sợ hãi, co mình và không muốn tiếp xúc với mọi người xung quanh. Khó khăn của trẻ này là trẻ có khuynh hướng tự đổ lỗi cho bản thân mình, là do mình sai nên mình mới bị mua bán, muốn che giấu với mọi người việc mình bị mua bán”* (Nữ, 36 tuổi, Nhân viên CTXH Ngôi nhà Bình Yên).

Về các mối quan hệ của trẻ, đây được xem là điểm khác biệt lớn nhất giữa TEBMB và các nhóm trẻ em khác. Hầu hết các em không có nhu cầu thiết lập các mối quan hệ mới; với người thân và bạn bè cũ, các em cũng tỏ ra e ngại, mặc cảm và thiếu tin tưởng. Các em luôn nghĩ rằng mọi người kỳ thị và phân biệt đối xử với mình nên thường ít giao tiếp và trò chuyện. Nhiều trẻ sau khi sống tại các cơ sở không muốn quay về gia đình, quê quán mà muốn có cuộc sống ở một nơi mới, với những mối quan hệ mới: “Mối quan hệ của trẻ em bị mua bán trở về tại Tổ chức Trẻ em Rừng Xanh với những trẻ em khác và cả với những người ngoài các em thường không muốn tiếp xúc vì hạn chế ngôn ngữ, xấu hổ không muốn nói chuyện với người khác, các em không có nhu cầu tiếp xúc” (Nữ, 40 tuổi, Nhân viên CTXH, Tổ chức trẻ em Rừng Xanh); “Trẻ thường xuyên có cảm giác mình bị kỳ thị và tự xa lánh mọi người xung quanh. Những khó khăn này làm trẻ không dễ hòa nhập khi trở về với gia đình, cảm giác bị kỳ thị làm trẻ trở nên trầm cảm và mất tự ti trong cuộc sống” (Nữ, 36 tuổi, nhân viên CTXH Ngôi nhà Bình Yên).

2.1.2. Khó khăn của trẻ em bị mua bán trở

Thứ nhất, TEBMB trở về tại các cơ sở thường gặp khó khăn trong việc xác định giấy tờ tùy thân do bị kẻ mua bán tước đi trong quá trình mua bán. Sau khi được giải cứu từ các cơ quan chức năng, hầu hết trẻ em bị mua bán đều không có giấy tờ xác minh tên, tuổi và quê quán: “Có những trường hợp sau khi được giải cứu về cơ sở không có giấy tờ gì vì vậy cần phải hỗ trợ từ các cơ quan chức năng khác” (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên).

Thứ hai, TEBMB trở về gặp khó khăn về học tập, tìm việc làm. Trong quá trình đi học, do vấn đề bảo mật thông tin tại các trường học ở địa phương còn hạn chế nên trẻ cảm thấy bị kỳ thị và gặp khó khăn khi kết bạn, học nhóm và tham gia các hoạt động tại trường học. Bên cạnh đó, do trẻ bị gián đoạn việc học tập trong quá trình mua bán, hoặc trước khi bị mua bán đã bỏ học nên khi đi học trở lại thường khó khăn trong việc tiếp nhận kiến thức. Về học nghề, tìm kiếm việc làm sau khi rời cơ sở, trẻ thiếu kinh nghiệm trong công việc, thiếu trình độ chuyên môn nên khả năng tìm việc làm tốt thường ít. Đa phần các em chọn nghề đơn giản, không đòi hỏi cao về trình độ chuyên môn và có sự an toàn.

Thứ ba, TEBMB gặp khó khăn trong việc hòa nhập cộng đồng sau khi trở về. Các em thường có tâm lý tự kỳ thị bản thân và ngại tiếp xúc với mọi người. Bên cạnh đó, sự kỳ thị và phân biệt đối xử của cộng đồng đối với nạn nhân bị mua bán trở về vẫn còn tồn tại. “Trẻ sau khi bị mua bán trở về thường khó khăn trong việc hòa nhập cộng đồng, liên quan đến môi trường khi các em về hội gia, các em dễ bị kỳ thị, xa lánh, coi thường, có khi còn bị gia đình bỏ rơi” (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên).

2.2. Hoạt động công tác xã hội đối với trẻ em bị mua bán tại Hà Nội

Hoạt động CTXH đối với TEBMB hiện nay gồm: (1) Cung cấp nơi ở an toàn; (2) Nuôi dưỡng, chăm sóc sức khỏe; (3) Tư vấn pháp lý; (4) Tham vấn tâm lý; (5) Giáo dục, định hướng nghề nghiệp; (6) Hoạt động hỗ trợ hòa nhập cộng đồng. Quyết định số 17/2007/QĐ-TTg ngày 29/01/2007 của Thủ tướng Chính phủ quy định trong thời hạn tối đa 03 ngày, kể từ ngày tiếp nhận nạn nhân, cơ quan tiếp nhận phải tiến hành giải quyết việc hỗ trợ nạn nhân hoặc trở về gia đình hoặc bàn giao cho cơ quan Lao động - Thương binh và Xã hội hoặc chuyển sang cơ sở bảo trợ xã hội; nạn nhân trở về được hỗ trợ về tâm lý; thủ tục pháp lý; văn hóa, học nghề; trợ cấp khó khăn ban đầu và hỗ trợ vay vốn. Các hỗ trợ dựa trên sự tự nguyện của nạn nhân (Thủ tướng Chính phủ, 2016; Bộ Lao động - Thương binh và Xã hội, 2009).

2.2.1. Hoạt động cung cấp nơi ở an toàn

Đây được xem là hoạt động quan trọng và nổi bật nhất tại các mô hình. Tính bảo mật về cơ sở, về nạn nhân được đảm bảo. Sự an toàn ở đây bao gồm an toàn về tinh mạng và an toàn về tinh thần.

TEBMB sau khi được đưa vào các cơ sở thì mọi thông tin được đảm bảo bí mật, các mối quan hệ giữa trẻ và bên ngoài phải có sự thông qua và giám sát của nhân viên CTXH tại cơ sở. Về mặt tinh thần, trẻ được tham vấn để giải tỏa lo lắng, sợ hãi khi mới trở về: *“Tôi vào nhà Bình Yên được giúp đỡ để có một chỗ ở an toàn, được chia sẻ và hỗ trợ để làm giấy tờ”* (Nữ, 15 tuổi, trẻ em bị mua bán tại Ngôi nhà Bình Yên). Cán bộ tham vấn và nhân viên CTXH luôn đặt nguyên tắc tôn trọng và chấp nhận trẻ lên hàng đầu, luôn lắng nghe và thể hiện sự thấu cảm với trẻ, giúp trẻ cảm thấy mình được an toàn, được yêu thương và đùm bọc của mọi người: *“Mô hình cung cấp nơi ở an toàn được Tổ chức đảm bảo chặt chẽ. Trẻ em bị mua bán sau khi về cơ sở sẽ được sống tại cơ sở cho đến khi trở về gia đình, trong thời gian đó mọi thông tin về trẻ phải giữ bí mật”* (Nữ, 40 tuổi, Tổ chức trẻ em Rồng Xanh); *“Ngôi nhà Bình Yên có gói dịch vụ hỗ trợ toàn diện, đây là điểm khác biệt lớn nhất của nhà Bình Yên. Cung cấp cho trẻ nơi ăn ngủ nghỉ an toàn, an toàn cả về thể chất và tinh thần, không bị đe dọa, đánh đập. Trẻ được khai báo tạm trú tại cơ sở. Khi trẻ bị đe dọa từ những kẻ buôn người hoặc những người lạ thì báo các cơ quan chức năng như công an đến để hỗ trợ”* (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên).

Như vậy, hoạt động trọng tâm của các mô hình hỗ trợ TEBMB là cung cấp một nơi ở để đảm bảo cho trẻ được an toàn về thể chất và tinh thần. Theo đánh giá của các cán bộ quản lý và nhân viên CTXH tại các cơ sở thì đảm bảo an toàn cho nạn nhân bị mua bán nói chung và TEBMB nói riêng là yêu cầu đầu tiên đặt ra đối với các cơ sở và tất cả cán bộ, nhân viên trong quá trình hỗ trợ trẻ. Việc tiếp xúc với TEBMB trở về tại các cơ sở phải đảm bảo quy trình nghiêm ngặt từ cơ sở.

2.2.2. Hoạt động nuôi dưỡng, chăm sóc sức khỏe

TEBMB sau khi đến các cơ sở sẽ được chăm sóc về mặt dinh dưỡng, được khám chữa bệnh, cung cấp quần áo, đồ dùng phục vụ sinh hoạt hàng ngày. Về hoạt động nuôi dưỡng, các bữa ăn của trẻ rất phong phú, đáp ứng nhu cầu cá nhân và sự thiếu hụt chất dinh dưỡng của trẻ trong thời gian dài bị mua bán: *“Trẻ được ăn uống đầy đủ, bữa sáng thì đơn giản, bữa trưa theo thực đơn tại Tổ chức, riêng bữa tối trẻ sẽ được ăn những món mà mình thích, những món ăn lâu rồi chưa được ăn ở Việt Nam”* (Nữ, 40 tuổi, Tổ chức trẻ em Rồng Xanh). Đối với các cơ sở công lập, chế độ ăn của trẻ được quy định cụ thể: *“Chế độ ăn uống của trẻ được đảm bảo, mỗi trẻ được 70,000 đồng tiền ăn một ngày. Trẻ được chăm sóc y tế, bệnh phụ khoa và bệnh HIV. Các em đều được khám sức khỏe ban đầu, nếu phát hiện bệnh nặng thì điều trị lâu dài.”* (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên).

Trẻ em mắc các bệnh thì được khám và điều trị tại các bệnh viện thành phố hoặc trung ương. Kinh phí khám chữa bệnh cho trẻ từ nguồn kinh phí cấp hàng năm cho cơ sở công lập, tuy nhiên nguồn kinh phí này rất hạn chế nên đối với trường hợp bệnh nặng cần điều trị dài ngày thì phải xin từ các tổ chức ủng hộ. Riêng đối với cơ sở nuôi dưỡng ngoài công lập, nguồn kinh phí khám chữa bệnh hoàn toàn từ cơ sở và các tổ chức tài trợ, ủng hộ. Không có quy định về mức khám chữa bệnh cho từng trẻ mà đảm bảo đáp ứng đúng nhu cầu của trẻ trong việc khám và điều trị bệnh: *“Trẻ khi phát hiện mắc bệnh thì sẽ được khám và điều trị tại*

các bệnh viện, toàn bộ kinh phí chữa trị đều được tổ chức hỗ trợ và xin thêm từ bên ngoài” (Nữ, 40 tuổi, nhân viên CTXH, Tổ chức trẻ em Rồng Xanh). Tuy nhiên, Ngôi nhà Bình Yên gặp rất nhiều khó khăn về kinh phí để đảm bảo cơ sở vật chất cũng như khám chữa bệnh cho nạn nhân: “Kinh phí cấp cho khám chữa bệnh của mỗi nạn nhân chỉ có 50.000 đồng, chúng tôi phải xin từ các nguồn hỗ trợ nếu trẻ bị bệnh nặng phải điều trị dài ngày” (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên).

Như vậy có thể thấy, hoạt động nuôi dưỡng, cung cấp đầy đủ thức ăn, quần áo mặc cho trẻ được đảm bảo tại các cơ sở. Tuy nhiên cả các cơ sở công lập và ngoài công lập thì hoạt động chăm sóc sức khỏe đều gặp những khó khăn về vấn đề kinh phí nếu như trẻ mắc các bệnh phải điều trị dài ngày.

2.2.3. Hoạt động tư vấn pháp lý:

Tư vấn hỗ trợ pháp lý là hoạt động quan trọng đối với nạn nhân bị mua bán, đặc biệt là TEBMB. Đa phần TEBMB sau khi trở về thiếu giấy tờ, chứng minh thư nhân dân/thẻ căn cước công dân. Đây là một trong những khó khăn đối với các cơ sở khi hỗ trợ và làm các thủ tục xác nhận trẻ em đã bị mua bán. Theo quy định của Nhà nước, để trẻ em được nhận các hỗ trợ từ các cơ quan và địa phương thì cần có những giấy tờ chứng minh hoặc xác nhận trẻ là nạn nhân bị mua bán. Các cơ sở phải phối hợp với cơ quan chức năng như công an, bộ đội biên phòng, chính quyền địa phương nơi trẻ sống trước kia để làm thủ tục xác minh cho trẻ. Nhiều trẻ không muốn chia sẻ và cung cấp thông tin về gia đình, bản thân trước kia nên cũng gây ra những khó khăn trong quá trình hỗ trợ. Phòng vấn sâu cán bộ cho thấy: “Vấn đề thủ tục, giấy tờ của trẻ nhiều khi rất phức tạp. Có những trẻ sinh ở nước ngoài chưa có giấy khai sinh, mẹ cũng không có giấy tờ gì. Rồi các thủ tục xác nhận là nạn nhân bị mua bán cũng mất nhiều thời gian, liên hệ với nhiều người, có khi phải về các tỉnh để xác minh” (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên). Tổ chức Trẻ em Rồng Xanh không yêu cầu giấy tờ gì từ trẻ bị mua bán, chỉ cần trẻ có nhu cầu hỗ trợ là sẽ cung cấp các dịch vụ, tuy nhiên khi chuyển trẻ về cộng đồng cũng khó khăn trong tiến hành các thủ tục giấy tờ: “Riêng với Rồng Xanh chúng tôi không yêu cầu trẻ bất kỳ giấy tờ gì nếu trẻ không có, nhưng đối với những trẻ sơ sinh và trẻ khi đưa về với gia đình việc làm giấy tờ, thủ tục pháp lý cũng khó khăn hơn” (Nữ, 40 tuổi, nhân viên CTXH, Tổ chức Trẻ em Rồng Xanh).

2.2.4. Hoạt động tham vấn tâm lý

Hoạt động tham vấn tâm lý cho TEBMB tại các cơ sở được thực hiện theo nhu cầu của trẻ, tùy vào mong muốn và đặc điểm của trẻ để tiến hành các hoạt động tham vấn tâm lý. Cán bộ thực hiện các hoạt động tham vấn được đào tạo về tham vấn và CTXH, đảm bảo các hoạt động đúng nguyên tắc và nhu cầu của trẻ: “Có 3 cấp độ hỗ trợ tâm lý là nhân viên xã hội theo dõi; giám sát; trấn an; ổn định tâm lý ban đầu cho trẻ. Nếu cảm thấy khó làm việc với trẻ, chưa có sự hợp tác thì trao đổi với quản lý nhà để quản lý nhà làm việc với nhân viên trị liệu tâm lý và phòng trị liệu đặc biệt can thiệp với trẻ. Đối với những trường hợp quá khó thì chuyển sang bệnh nhi để trị liệu hoặc phối hợp Tổng đài 111 để hỗ trợ” (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên).

Các hoạt động tham vấn trị liệu chuyên sâu ít được tiến hành, hoặc chỉ với những trẻ có vấn đề khủng hoảng tâm lý nặng: “Về tham vấn tâm lý thì trên thực tế không can thiệp sâu trong thời gian đầu nếu trẻ muốn nói sẽ chủ động trẻ sẽ tự nói. Đối với một số trường hợp sau khi đánh giá

biết trẻ bị khủng hoảng tâm lý thì tiến hành các hoạt động can thiệp, trị liệu tâm lý. Hoạt động này do chuyên gia tâm lý trị liệu của tổ chức thực hiện” (Nữ, 40 tuổi, Tổ chức trẻ em Rừng Xanh).

Từ những đánh giá trên có thể thấy hoạt động tham vấn tâm lý cho TEBMB ở các cơ sở được tiến hành nhằm hỗ trợ kịp thời cho trẻ, tuy nhiên cũng gặp những khó khăn trong do trẻ không có sự hợp tác, ngại chia sẻ.

2.2.5. Hoạt động học tập, định hướng nghề nghiệp

TEBMB khi vào các cơ sở được hỗ trợ học tập theo nhu cầu. Tuy nhiên, do việc học tập bị gián đoạn hoặc một số trẻ ở các gia đình nghèo đã bỏ học trước khi bị mua bán nên các em có nhu cầu học nghề và tìm kiếm việc làm để ổn định cuộc sống.

Đối với những trẻ có nhu cầu học văn hóa, nhân viên CTXH tại các cơ sở sẽ hướng dẫn, kết nối, tiến hành các thủ tục để trẻ được đi học tại các trường công lập. Trong quá trình đi học, nếu trẻ gặp khó khăn thì cán bộ tại các cơ sở sẽ hỗ trợ bằng các hình thức như tham vấn, trao đổi với nhà trường để giáo viên hỗ trợ các em; có các hình thức kèm cặp giúp các em theo kịp chương trình. Đối với trẻ học nghề thì các cơ sở kết nối để các em được học nghề theo sở thích của mình. Trẻ nhận được hỗ trợ toàn bộ kinh phí cho việc học văn hóa, học nghề. TEBMB nếu đã trở về với gia đình thì các cơ sở vẫn hỗ trợ học phí để các em đi học, tuy nhiên khuyến khích gia đình đứng ra xin học cho các em để đảm bảo tính bảo mật với TEBMB: *“Trẻ sẽ học muộn hơn với các bạn đồng trang lứa, trẻ sẽ học tại các trường tại cộng đồng, học ở quê hoặc ở Hà Nội. Nếu trẻ không liên lạc được với gia đình thì sẽ học ở Hà Nội, nhân viên CTXH sẽ hỗ trợ mọi thủ tục. Tuy nhiên thông thường sẽ khuyến khích gia đình tự xin trường cho trẻ ở quê, xin xong khi trẻ gặp khó khăn nhân viên xã hội sẽ làm việc với giáo viên chủ nhiệm để được hỗ trợ. Kinh phí học tập của trẻ sẽ được hỗ trợ cho đến khi trẻ học xong, có trẻ học đến cả đại học luôn”* (Nữ, 40 tuổi, Tổ chức trẻ em Rừng Xanh). Với Ngôi nhà Bình Yên các hoạt động cũng tương tự. *“Học tập của trẻ thì trẻ được gửi đến các trường phổ thông, trung tâm giáo dục thường xuyên hoặc mời gia sư kèm cho trẻ để trẻ tiếp tục đi học. Bên cạnh đó cũng phối hợp với địa phương chuyển học bạ để trẻ được học ở cộng đồng”* (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên).

2.2.6. Hoạt động hỗ trợ hòa nhập cộng đồng

Hòa nhập hoặc “tái hòa nhập” cộng đồng đối với nạn nhân sau khi bị mua bán được xem là quá trình dài gồm phục hồi, tham gia vào xã hội tại nơi trước kia nạn nhân bị mua bán hoặc ở một nơi mới (Surtees, 2016). Tại các địa bàn khảo sát, việc hỗ trợ hòa nhập cộng đồng cho trẻ tập trung vào việc hỗ trợ trẻ tìm kiếm gia đình, người thân và ổn định cuộc sống, hòa nhập với cộng đồng trước khi trẻ bị mua bán rời đi. Hoạt động này thường kéo dài và gặp nhiều khó khăn đối với các cơ sở.

Các cơ sở sau khi hỗ trợ y tế, chăm sóc sức khỏe và cung cấp nơi ở ban đầu sẽ tiến hành các thủ tục tìm kiếm, liên hệ với gia đình, người thân của trẻ. Hoạt động này đòi hỏi sự phối hợp giữa các cơ sở và cán bộ địa phương và gia đình của trẻ. Do các thông tin về trẻ hạn chế nên việc tìm kiếm thường khó khăn. Bên cạnh đó, cơ sở còn có các hoạt động hỗ trợ gia đình trẻ để quá trình hòa nhập cộng đồng của trẻ được nhanh chóng: *“Chúng tôi làm việc với chính quyền địa phương để tìm kiếm và hỗ trợ trẻ hòa nhập cộng đồng. Trong một số trường hợp cần tham vấn cho gia đình nạn nhân để họ sẵn sàng đón nhận và giúp đỡ khi trẻ trở về”* (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên). Bên cạnh các hoạt động hỗ trợ trực tiếp, các cơ sở còn tiến hành theo dõi, đánh giá và can thiệp nếu trẻ trở về cộng đồng gặp khó khăn. *“Trẻ về cộng*

đồng sẽ có sự hỗ trợ, giám sát 3 tháng, kèm theo những hỗ trợ kinh phí để trẻ đi học hoặc học nghề” (Nữ, 40 tuổi, nhân viên CTXH, Tổ chức trẻ em Rừng Xanh).

Như vậy, các hoạt động hỗ trợ hòa nhập cộng đồng cho TEBMB đã được thực hiện, nhưng còn chưa đầy đủ, truyền thông cộng đồng để giảm sự kỳ thị và phân biệt đối xử với trẻ em bị mua bán chưa có hoặc còn hạn chế.

2.3. Kết quả đạt được và những hạn chế của các hoạt động công tác xã hội đối với trẻ em bị mua bán

2.3.1. Kết quả đạt được

Các hoạt động CTXH hiện nay với TEBMB đã thể hiện sự cần thiết, tầm quan trọng của công tác này đối với trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt. Các mô hình hỗ trợ nạn nhân bị mua bán giúp trẻ em được tiếp cận các dịch vụ thiết yếu như hỗ trợ y tế, giáo dục kỹ năng sống, trợ giúp tâm lý, học văn hóa, học nghề, hòa nhập cộng đồng (Cục Phòng chống tệ nạn xã hội, Bộ Lao động – Thương binh và Xã hội, 2018). Dù là mô hình của Nhà nước hay ngoài nhà nước thì cũng đều phát huy được chức năng nhiệm vụ trợ giúp, hỗ trợ trẻ em bị mua bán. Hoạt động hỗ trợ của các cơ sở công lập và ngoài công lập đều đáp ứng đúng nhu cầu của trẻ, lấy trẻ làm trọng tâm trong quá trình hỗ trợ và cung cấp các dịch vụ, mục đích đem lại lợi ích tốt nhất cho trẻ. Nguyên tắc đạo đức nghề nghiệp được tôn trọng và đảm bảo. Những đặc điểm này giúp TEBMB cảm thấy an toàn, tin tưởng nhanh chóng hòa nhập với xã hội.

TEBMB sau quá trình hỗ trợ đã thay đổi nhiều trong nhận thức, học được những kỹ năng, thái độ sống tích cực, giảm những mặc cảm, tự ti. *“Cuộc đời mới cho TEBMB là điều mà chúng tôi thường nói ở đây, trẻ được học kỹ năng, học nghề, học văn hóa, được định hướng cuộc sống, tự tin hơn, suy nghĩ không còn tiêu cực. Nhận ra giá trị, tự tin độc lập trong cuộc sống, chủ động quyết định các vấn đề của bản thân. Tổ chức cuộc sống ổn định tại quê nhà. Biết cách điều chỉnh cuộc sống, an toàn, biết cách liên hệ tìm sự hỗ trợ” (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà bình yên).* Quá trình hỗ trợ dài hạn, từ khi trẻ được đưa vào cơ sở cho đến khi trẻ ổn định cuộc sống. Các hoạt động giám sát, theo dõi sau hỗ trợ kéo dài giúp trẻ dễ dàng hòa nhập cộng đồng, giải quyết kịp thời những khó khăn mà trẻ gặp phải. Để làm rõ điều này, một cán bộ tại các cơ sở cho biết: *“Tổ chức trẻ em Rừng Xanh thực hiện các hoạt động từ giải cứu đến hỗ trợ khẩn cấp, hỗ trợ lâu dài cho nạn nhân. Hỗ trợ trẻ học nghề từ 3 - 6 tháng, có nhiều bạn được hỗ trợ học đến tận đại học. Chúng tôi hỗ trợ rất đa dạng, trẻ được học tất cả các nghề mà các em mong muốn. Các hỗ trợ hướng tới cá nhân, đáp ứng nhu cầu của từng người” (Nữ, 40 tuổi, nhân viên CTXH, Tổ chức trẻ em Rừng Xanh).* Điều này cũng được làm rõ ở phỏng vấn sâu sau đây: *“Hiện nay thì quy trình từ tiếp nhận đến đánh giá nạn nhân bị mua bán đều đi vào hoạt động một cách chuyên nghiệp, những nhân viên xã hội đều có đủ kinh nghiệm để tiếp nhận quản lý ca và tiếp nhận các nạn nhân có đặc điểm khác nhau” (Nữ, 36 tuổi, nhân viên CTXH tại Ngôi nhà Bình Yên).*

Nhân viên hỗ trợ TEBMB tại các cơ sở được đào tạo bài bản, có chuyên môn sâu. Bên cạnh đó, sự hợp tác, phối hợp trong chuyên môn, phân tích và đánh giá ca giúp cho quá trình hỗ trợ từng trẻ đạt hiệu quả cao. TEBMB được can thiệp cá nhân và can thiệp theo nhóm. *“Các cán bộ nhà Bình Yên rất quan tâm chia sẻ và hỗ trợ nhau trong quá trình làm việc, thường hoạt động theo nhóm chứ không hoạt động riêng lẻ, khi gặp các ca khó tiếp cận thường được nhóm nhân viên xã hội đưa ra bàn bạc và cùng đưa ra giải pháp để tháo gỡ” (Nữ, 36 tuổi, nhân viên CTXH tại Ngôi nhà Bình Yên).*

Kết quả đạt được từ các mô hình hỗ trợ TEBMB cho thấy các cơ sở tập trung trọng tâm vào quá trình hỗ trợ trẻ, đảm bảo nguyên tắc và quy trình chuyên nghiệp, hướng đến đáp ứng nhu cầu, đảm bảo quá trình hòa nhập cộng đồng cho trẻ.

2.3.2. Một số hạn chế

Bên cạnh đó, một số hạn chế cần khắc phục khi thực hiện hoạt động CTXH với nạn nhân bị mua bán tại các cơ sở như sau:

Thứ nhất, các hoạt động hỗ trợ TEBMB tại cơ sở chưa thể hướng đến toàn diện về số lượng và chất lượng. Điều này là do nguồn kinh phí hạn hẹp, số lượng cán bộ, nhân viên còn ít và chưa có nhiều kỹ năng làm việc với TEBMB. Cụ thể như tại Tổ chức Trẻ em Rồng Xanh chỉ có 12 cán bộ quản lý, điều phối, nhân viên CTXH, cán bộ tham vấn hỗ trợ giải cứu cho 851 nạn nhân bị mua bán trở về, trong đó có trẻ em: “*Tính đến thời điểm hiện tại Tổ chức đã hỗ trợ giải cứu được 851 nạn nhân mua bán người, tuy nhiên việc hỗ trợ lâu dài được khoảng 10 đến 20% trong số đó, còn lại là chuyển gửi. Dự án trải dài khắp cả nước nên thiếu nguồn nhân lực, khó khăn trong việc giám sát, theo dõi sau khi họ về cộng đồng. Không có sự phân loại giữa trẻ em và phụ nữ*” (Nữ, 40 tuổi, nhân viên CTXH, Tổ chức trẻ em Rồng Xanh). Hoạt động tham vấn chủ yếu là động viên, chia sẻ tâm tư, tình cảm, chưa thực sự giúp trẻ tự tin, bớt kỳ thị bản thân; hoạt động trợ giúp pháp lý chỉ tập trung vào việc hỗ trợ trẻ làm lại các giấy tờ tùy thân, chưa tạo được môi trường chính sách tốt cho trẻ.

Thứ hai, hoạt động theo dõi, giám sát và hỗ trợ trẻ khi hòa nhập cộng đồng chưa được thực hiện đầy đủ. Hầu hết trẻ em sau một thời gian sống tại các cơ sở sẽ được hỗ trợ hồi gia để ổn định cuộc sống. Tuy nhiên, do hạn chế về kinh phí và nguồn nhân lực nên các cơ sở chưa có hoạt động theo dõi, đánh giá sau khi trẻ trở về cộng đồng: “*Việc hỗ trợ hồi gia, theo dõi, giám sát trẻ còn chưa toàn diện. Mặc dù cơ sở có các hoạt động kết nối, bàn giao cho địa phương, theo dõi định kỳ thông qua việc gọi điện nhưng chưa hiệu quả*” (Nữ, 42 tuổi, cán bộ quản lý, Ngôi nhà Bình Yên); “*Khó khăn hiện tại của Tổ chức là không có nhiều tài chính và nguồn nhân lực để hỗ trợ cùng một lúc cho nhiều người*” (Nữ, 40 tuổi, nhân viên CTXH, Tổ chức trẻ em Rồng Xanh).

Thứ ba, chưa có sự phối hợp hoạt động giữa các cơ sở hỗ trợ TEBMB trở về. Các cơ sở chưa có sự liên kết với các cơ sở khác trong việc can thiệp, hỗ trợ hòa nhập cộng đồng cho trẻ. Rõ ràng nếu như có sự phối hợp, thiết lập mạng lưới trao đổi thông tin, theo dõi hồi gia cho các nạn nhân thì sẽ giảm khó khăn cho các cơ sở. “*Tổ chức không thể làm một mình trong tất cả các khâu hỗ trợ, tuy nhiên do nạn nhân muốn giữ bí mật mọi thông tin và chỉ muốn sự giúp đỡ của tổ chức nên chúng tôi cũng gặp khó khăn*” (Nữ, 40 tuổi, nhân viên CTXH, Tổ chức trẻ em Rồng Xanh).

2.4. Một số đề xuất, khuyến nghị nhằm nâng cao hiệu quả hoạt động hỗ trợ trẻ em bị mua bán tại các cơ sở

Thứ nhất, đối với các cơ sở hỗ trợ nạn nhân bị mua bán trở về cần tăng số lượng cán bộ, người làm CTXH để nâng cao hiệu quả trong quá trình hỗ trợ trẻ; Cần có cơ chế theo dõi, giám sát và hỗ trợ trẻ sau khi trẻ rời trung tâm trở về với gia đình, cộng đồng để tiếp tục hỗ trợ trẻ khi cần thiết, cho đến khi trẻ hòa nhập được với xã hội một cách hoàn toàn.

Thứ hai, đối với cán bộ, nhân viên CTXH làm việc tại các trung tâm cần tự trau dồi, nâng cao kiến thức, kỹ năng, phương pháp, kinh nghiệm làm việc với TEBMB trở về; Tìm

tôi, học hỏi cách thức hoạt động từ các tổ chức khác về CTXH đối với TEBMB vì đây là mô hình khá mới mẻ nên còn nhiều hạn chế.

Thứ ba, Nhà nước cần có chính sách, chế độ cụ thể để trợ giúp, hỗ trợ đối với nạn nhân bị mua bán trở về như kinh phí, chính sách việc làm, đào tạo nghề...; Tạo điều kiện tốt nhất, cụ thể hóa trong các văn bản pháp luật và thực thi để hỗ trợ pháp lý đối với người bị mua bán trở về, nhất là đối với trẻ em thiếu giấy tờ tùy thân.

Thứ tư, cần có sự phối hợp giữa các cơ sở và các tổ chức tại cộng đồng nhằm giúp TEBMB bán tái hòa nhập cộng đồng sau khi rời trung tâm; Truyền thông trong xã hội xóa bỏ kỳ thị đối với TEBMB trở về, tạo điều kiện cho trẻ hòa nhập cộng đồng.

3. Kết luận

Từ kết quả nghiên cứu cho thấy các hoạt động CTXH đối với TEBMB tại các cơ sở được thực hiện đa dạng và có vai trò quan trọng trong quá trình hỗ trợ TEBMB hòa nhập cộng đồng. Với những đặc điểm riêng, TEBMB sau khi trở về cần có sự hỗ trợ khẩn cấp và dài hạn nhằm đảm bảo có một cuộc sống ổn định, hòa nhập xã hội, giảm những kỳ thị và phân biệt đối xử từ gia đình, xã hội. Hoạt động chính tại các cơ sở tập trung vào việc cung cấp nơi ở an toàn, chăm sóc, nuôi dưỡng, giáo dục, hướng nghiệp đối với nhóm TEBMB trở về. Để nâng cao hơn nữa hiệu quả các hoạt động CTXH với TEBMB trở về cũng cần có những đề xuất, khuyến nghị và những giải pháp từ phía gia đình, cộng đồng và toàn xã hội.

Tài liệu tham khảo

- Báo miễn điện tử (2018). *Nhiều mô hình hỗ trợ hiệu quả nạn nhân bị mua bán trở về*. Trang Pháp luật và Xã hội ra ngày 26/6/2018. Lấy từ: <https://baomoi.com/nhieu-mo-hinh-ho-tro-hieu-qua-nan-nhan-bi-mua-ban-tro-ve/c/26666488.epl>.
- Bộ Lao động - Thương binh và xã hội (2009). *Thông tư số 05/2009/TT- BLĐTBXH hướng dẫn tổ chức và hoạt động của cơ sở hỗ trợ nạn nhân, ban hành ngày 17/02/2009 của Bộ Lao động - Thương binh và Xã hội*.
- Cục Phòng chống tệ nạn xã hội, Bộ Lao động - Thương Binh và Xã hội (2018). *Báo cáo sơ kết công tác hỗ trợ nạn nhân bị mua bán trở về giai đoạn 2016-2018. Hội nghị sơ kết 2 năm thực hiện Đề án tiếp nhận, xác minh, bảo vệ và hỗ trợ nạn nhân bị mua bán và nhân rộng mô hình hoạt động Đội công tác xã hội tình nguyện*. Ngày 6/7/2018. Hà Nội.
- Cổng thông tin điện tử Sở Lao động – Thương binh và Xã hội tỉnh Điện Biên (2018). *Hội thảo “Rà soát, đánh giá chính sách, pháp luật về tiếp nhận và hỗ trợ nạn nhân bị mua bán trở về”* được Bộ Lao động - Thương binh và Xã hội phối hợp cùng Tổ chức di dân quốc tế tổ chức ngày 11 tháng 9 năm 2018, tại Hà Nội, Lấy từ: <http://solao dong.dienbien.gov.vn/portal/Pages/2018-9-12/Tren-90-nan-nhan-bi-mua-ban-la-phu-nu-va-tre-emr8t9qn.aspx>.
- Học viện Phụ nữ Việt Nam (2019). *Mô hình công tác xã hội đối với trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt (Nghiên cứu tại một số trung tâm nuôi dưỡng, chăm sóc, giáo dục trẻ em có hoàn cảnh đặc biệt tại Hà Nội)*.
- Thủ tướng Chính phủ (2007). *Quyết định số 17/2007/QĐ-TTg ngày 29/01/2007 của Thủ tướng Chính phủ ban hành Quy chế tiếp nhận và hỗ trợ tái hòa nhập cộng đồng cho phụ nữ, trẻ em bị buôn bán từ nước ngoài trở về*.
- Tổ chức Di cư Quốc tế tại Việt Nam, Cục Phòng chống Tệ nạn Xã hội và Bộ Lao động Thương binh và Xã hội (2012). *Báo cáo đánh giá các mô hình hỗ trợ tái hòa nhập cho nạn nhân bị mua bán trở về tại Việt Nam*.
- Surtees, R (2016). *Hỗ trợ việc tái hòa nhập của nạn nhân bị buôn bán. Tài liệu hướng dẫn dành cho khu vực Tiểu vùng sông Mê Kông mở rộng. Băng Cốc. Thái Lan: Viện NEXUS, UNACT và World Vision. ©2016 NEXUS Institute, UN-ACT và World Vision*.